

ФОРМУВАННЯ ПАБ-КУЛЬТУРИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Розглянуто особливості взаємодії культури і права в процесі формування специфічної культури пабів. Правові акти британської влади, з одного боку, сприяли становленню традицій цивілізованого дозвілля, а з іншого — приймалися залежно від еволюції загальнокультурних процесів у країні.

Ключові слова: паб-культура, право, дозвілля, ліцензування, ельхаус, насильство, злочинність, сімейний бізнес, територіальна громада.

Рассмотрены особенности взаимодействия культуры и права в процессе формирования специфической культуры пабов. Правовые акты британской власти, с одной стороны, способствовали становлению традиций цивилизованного досуга, а с другой — принимались в зависимости от эволюции общекультурных процессов в стране.

Ключевые слова: паб-культура, право, досуг, лицензирование, эльхаус, насилие, преступность, семейный бизнес, территориальная община.

The article deals with the interaction of culture and law in the process of development of the specific pub culture. British legislation has played a significant role in the formation of civilized leisure traditions; at the same time, the adoption of laws has always been influenced by the evolution of general cultural processes in the country.

Key words: pub culture, law, leisure, licensing, alehouse, violence, crime, family business, local community.

Британська енциклопедія визначає паб (англ. pub, скорочення від public house) як заклад, що має офіційну ліцензію на продаж алкогольних напоїв для споживання на місці. Проте справжній паб — це щось набагато більше, ніж місце для колективного поглинання пива. У Великобританії паби чималою мірою є центром соціального життя територіальних громад. У розкутій атмосфері пабу люди неформально спілкуються, слухають традиційну «живу» музику, співають, танцюють, грають у «дартс», переглядають трансляції футбольних матчів, створюють власні спортивні команди, укладають бізнесові угоди. Протягом століть тут склався специфічний «паб-етикет» — кодекс поведінки, що регламентує відносини клієнтів між собою, між постійними і випадковими відвідувачами, між клієнтами та власником. Зовні чимало пабів являють собою пам'ятки архітектури, а зсередини — своєрідні музеї зі старовинними меблями, картинами, меморіальними експозиціями, присвяченими видатним особистостям, і тематичними

виставками. Характерний для традиційних пабів сентиментальний імідж «старої доброї Англії» приваблює безліч туристів. Усе це дає дослідникам підстави говорити про існування унікальної «паб-культури» (pub culture) Великобританії як частини культурної спадщини й елементу національної й місцевої самоідентифікації [2; с. 12].

Історичним, соціальним, мистецтвознавчим, етичним аспектам паб-культури присвячено чимало публікацій [наприклад, 6; 2; 3;]. Водночас, цікаво було б розглянути правові аспекти цього явища, адже культура немислима без певного порядку, норм і стандартів, а встановлювати ці стандарти і підтримувати цей порядок покликане саме право. З позицій семіотики, «культура» протистоїть неструктурованій «не-культурі» так само, як і «закон» протистоїть хаотичному «беззаконню» [1, с. 136]. Можна сказати, що право — це інструмент для «окультурення» людських відносин. При цьому закон є водночас інструментом і консервативним, і динамічним. З одного боку, право чітко визначає, що є припустимим і неприпустимим, забезпечуючи сталість моральних цінностей. З іншого боку, законодавча діяльність має своєчасно адаптуватися до змін у суспільстві. Культура і право взаємопов'язані і взаємозалежні, оскільки правова система (в ідеалі) має відповідати культурним потребам суспільства на даний історичний момент.

У цій статті здійснена спроба знайти підтвердження наведеної вище тези на матеріалі паб-культури і законодавства Великобританії. У зв'язку з цим, мета статті — по-перше, висвітлити роль законодавства в становленні культурних традицій пабів, а по-друге — розглянути залежність відповідних правових актів від еволюції культури в цих країнах та загальних цивілізаційних процесів. З огляду на суперечливу культуру дозвілля (зокрема споживання алкоголю) в Україні та недосконалість вітчизняного законодавства в цій сфері, звернення до прогресивного світового досвіду видається вельми актуальним. Статтю виконано в рамках наукової програми факультету культурології ХДАК, а саме: розділу «Порівняльні дослідження національних культур».

Деякі особливості пабів як суспільно-культурного явища аргіогі потребують чіткого правового регулювання. Паб, як і будь-який шинок, — це своєрідна перекривлена модель суспільства в мініатюрі. На відміну від бінарного (чоловік-жінка) світу, паб являє собою збіговище чоловіків, налаштованих на споживання алкоголю — руйнівника порядку. Тіснота в салоні, обмеженість «приватного простору», підігріте алкоголем протиставлення «своїх» і «чужих» — усе це створює синдром натовпу і дає поживний ґрунт для виникнення агресивних настроїв. Звідси нелегке завдання права — законодавчо забезпечити порядок у пабі, водночас

не обмежуючи індивідуальних свобод відвідувачів, які прагнуть розслабитися, «випустити пар».

Першим законодавчим актом, покликаним регулювати публічне споживання алкоголю в Англії, є указ кентського короля Етельберта (початок VII ст.). Цим указом король обмежував кількість броварень у Кенті. На той час ель (англійське світле пиво) безконтрольно виготовляли в королівстві всі охочі. Деякі пивовари робили це краще від своїх сусідів і надлишок своєї продукції виставляли на продаж. Так виникали «ельхауси» (alehouses) — прототип сучасних пабів. Поступово ельхауси перетворилися на постійні місця зустрічей і спілкування простого люду [2].

Тодішні можновладці швидко усвідомили небезпеку, що виходила від ельхаусів. Від застільних розмов недалеко й до антиурядових змов; дослідники історії Ірландії, наприклад, знаходять свідчення про те, що саме в ірландських пивних зріли заклоти проти англійських окупантів [3]. Зрозуміло, що контролювати настрої простого люду й запобігати проявам вільнодумства легше було при обмеженій кількості шинків. Згідно з указом короля Едгара 965 р., кожному селу дозволялося мати не більше одного ельхауса [5]. Цей правовий акт, по-перше, законодавчо закріплював існуючу практику торгівлі пивом; по-друге, давав можливість економити на чисельності королівських шпигунів, що сиділи в кожній пивній; по-третє, полегшував збирання податків.

Цікаво, що обмеження не стосувалося інших закладів, де можна було споживати алкогольні напої. Окрім ельхаусів, у середньовічній Англії існували «inns» (заїжджі двори, трактири) і «taverns» (таверни). Трактири пропонували гостям більш-менш якісну їжу, випивку і нічліг, у таверні можна було добре поїсти і випити вина, тоді як в ельхаусах (пабах) пили дешеве пиво. З часом трактири і таверни набули популярності серед представників дрібномаєтного дворянства; відповідно, престиж ельхаусів — переважно убогих і брудних — був дуже низьким [9]. По соціальній вертикалі намітилися два центри тяжіння, і не дивно, що королівський указ 965 р. об'єктивно слугував інтересам заможних класів.

Поступово створювалося і юридичне підґрунтя для контролю не тільки кількості броварень і ельхаусів, а й вартості та якості їхньої продукції. Статут (закон) «про хліб та ель» (Assize of Bread and Ale) 1267 р. вперше в історії британської законодавчої практики визначав, зокрема, верхню межу цін на пиво; порушники каралися штрафами. Згодом нагляд над цінами було передано під юрисдикцію місцевих органів влади, зокрема мирових суддів. Якість пива перевіряли так звані «aletasters» («пробувальники»), яких теж призначали на місцевому рівні [7]. Мотиви таких заходів мали, очевидно, як економічний, так і політичний характер: з одного боку, вони давали можливість адміністративно впливати

на ринок продажу алкоголю, що народжувався, а з іншого — дозволяли певною мірою подавляти прояви незадоволення населення ціновим хаосом. Крім того, контроль влади над цінами та якістю алкоголю можна розглядати як першу спробу законодавчо регулювати культуру відносин між власниками і клієнтами пивних в Англії.

Починаючи з XIII ст., роль ельхаусів у житті англійських міст невпинно зростає, і в XV — XVI ст. ельхауси набувають деяких ознак сучасних пабів (термін «паб» уперше був зафіксований у 1570 рр., але набув офіційного визнання лише в 1890 рр.). Основною причиною сплеску популярності пивних у XVI ст. дослідник Пітер Кларк вважав вплив Реформації і протестантської релігії. Протягом середніх віків, писав Кларк, церква як центр суспільного та культурного життя була поза конкуренцією. У самій церкві й навколо неї відзначалися християнські свята, відбувалися церемонії хрещень, весіль, похорон, ставилися п'єси релігійного змісту. Практично церква надавала людям безліч нагод громаді публічно споживати алкоголь. Протестантизм, натомість, виявився набагато суворішим; відкидаючи пишні католицькі ритуали, нова релігія наголошувала на стриманості і тверезості. Церква перестала бути осередком свят і розваг, перетворившись на місце урочистих проповідей. Ця обставина, на думку Кларка, сприяла тому, що простий люд у пошуках можливостей для неформального спілкування потягнувся до пивних. Найбідніші знаходили там на деякий час притулок біля каміна, молодь могла відпочити від контролю батьків і «високоморального» суспільства, працюючи — розслабитися після складного робочого дня. Дедалі частіше в ельхаусах святкували хрещення, весілля, домовлялися про заручини, посаг або розлучення. У XVI — на початку XVII ст. ще не було чітко окресленого шлюбного законодавства, і в пивних нерідко укладалися підпільні шлюби, що визнавалися громадою. В обмеженій компанії «своїх» можна було висміювати «чужих» — владу, офіційну церкву, багатіїв. Ельхаус надавав можливість міщанам бодай тимчасово сховатися від усевидючого ока держави й протестантської церкви.

Ельхауси періоду Реформації були також центром розваг, де виступали барди, музиканти, відвідувачі грали в карти й інші азартні ігри, охочі могли користуватися послугами повій. Для багатьох бідних жінок цієї «професії» ельхаус був вимушеним притулком, порятунком від жебракування. У XVII ст. у пивних уже можна було почитати свіжі газети. Приваблюючи клієнтів, власники ельхаусів почали влаштовувати ігри й розваги на свіжому повітрі.

З розвитком капіталізму люди дедалі частіше залишали збіднілі села й вирушали до великих міст у пошуках кращої долі.

Першим місцем, де вони могли зупинитися, зазвичай був ельхаус. Хоча власникам пивних заборонялося пускати відвідувачів на нічліг (очевидно, щоб позбавити заїжджі двори дешевших конкурентів), цим законом часто нехтували, і чимало мігрантів нелегально проживали в ельхаусах, поки не знаходили собі роботу й помешкання. До речі, інформацію про це також можна було знайти в ельхаусах.

Водночас, ельхаус був не тільки центром спілкування, а й відіграв важливу роль в економічному житті міста. Виготовлення і продаж пива приносили власникам browарень і ельхаусів чималі прибутки. Уряд і влада на місцях використовували частину цих грошей (як податки, штрафи, «добровільні» внески) на соціальні потреби та проведення важливих заходів місцевого значення. Щоб полегшити збори коштів, створювалися підконтрольні владі торгівельні компанії та корпорації, конкурувати з якими дрібним власникам було дуже складно.

Ельхауси також допомагали бідним в інший, непрямий спосіб. У часи тотального безробіття (XVI–XVII ст.) власники пивних часто давали бідним їжу й напої в борг, інколи під заставу більш-менш цінних речей. Таким чином, ельхауси почали виконувати функції ломбардів, перетворюючись на своєрідні «фінансові центри». Там же дешево продавали ношений одяг та інші речі з розряду «секонд-хенд». Популярності пивних сприяла й невизначеність законодавства в цій галузі. Хоча в середині XVI ст. влада запровадила обов'язкове ліцензування, відкрити свій ельхаус було дуже просто, юридичні формальності були мінімальні. Щоб зекономити на початковому капіталі, нові власники «наймали на роботу» членів своїх родин, і ельхауси поступово ставали «сімейним бізнесом» [4]. Сімейний бізнес у шинку передбачає гостинність і родинну атмосферу; парадоксально, але економічна скрута й недосконалість законодавства посередньо сприяли формуванню позитивних ознак, характерних і для сучасних пабів.

На відміну від П. Кларка, деякі інші дослідники (Н. Дж. Паундз, Т. Деккер та ін.) звертають увагу й на негативні риси пабкультури XVII ст. Ельхауси як центри спілкування чоловіків об'єктивно сприяли сегрегації в суспільстві за статевою ознакою. Відвідини пивних супроводжувалися пиятикою, бійками, венеричними хворобами, що порушувало сімейні й громадські цінності. У 1551 р. уряд Англії прийняв закон The Ale Houses Act, який доручав мировим суддям стежити за дотриманням порядку в ельхаусах і обов'язковим їх ліцензуванням. Незважаючи на закон (підтверджений Актом парламенту 1552 р.), кількість нелегальних ельхаусів була вражаючою. В одному Оксфорді, наприклад, існувала майже сотня неліцензованих пивних; деякі вулиці Лондона являли собою суцільні ряди ельхаусів. Ефективному

контролю над пивними заважали, зокрема, зіткнення інтересів корумпованих чиновників, відповідальних за ліцензування. Крім того, влада розуміла, що закриття багатьох нелегальних ельхаусів позбавить їхніх власників надійного заробітку і збільшить настрої протесту серед населення.

Якщо влада не могла регулювати кількість ельхаусів, то ще складніше їй було контролювати поведінку їх відвідувачів. Сама атмосфера ельхаусів сприяла розвиткові бунтівних настроїв — дітей проти батьків, слуг проти хазяїв, підданих проти державних інституцій. Замість того, щоб у неділю бути присутніми на церковній службі, багато чоловіків сиділи в пивній. На думку влади, це означало бунт не лише проти церкви, а й проти уряду й закону. Непокоїли владу і прояви насильства в ельхаусах — бійки, крадіжки, навіть убивства. Щоправда, П. Кларк звертає увагу на те, що такі випадки були нечастими, оскільки власникам нелегальних пивних було не вигідно зайвий раз привертати до себе увагу поліції [4].

Поява на ринку дешевого джину у XVIII ст. сприяла збільшенню кількості ельхаусів. У Лондоні на той час було близько 15 тисяч пабів, більше половини з них торгували джином. Британію охопила джиноманія (gin craze); алкоголізм у робітничому середовищі сягнув небачених масштабів. Стрімко зростає злочинність. У пивних панували інтелектуальне убозтво, насильство, безлад, неповага до влади [14] — найгірші ознаки явища, що 200 років по тому дістало «треш-культура». У джині робітничий клас шукав порятунку від тягара індустріалізації й урбанізації. Водночас «джиноманія» являла собою своєрідний вияв протесту проти непопулярної влади. Руйнівну дію джину посилювала повна відсутність культури споживання цього міцного напою; люди пили джин у таких самих кількостях, як і пиво. Закон «про джин» (The Gin Act) 1736 р. обкладав роздрібну торгівлю джином високими податками. Мета цього закону — зробити торгівлю джином економічно не вигідною і покласти край алкогольній злочинності. Ціни на джин підскочили, що спричинило масові вуличні заворушення. Закон 1736 р. виявився неефективним і в 1743 р. був скасований. Урешті-решт, джиноманія вщухла, але не завдяки законодавчим актам, а через глобальне зростання цін на збіжжя [12].

Вважаючи пиво меншим злом, ніж джин або віскі, британська влада в 1828 і 1830 рр. приймала закони, що полегшували отримання ліцензій на виготовлення і продаж цього популярного напою. Як результат, у 1838 р. було зафіксовано відкриття 46 тис. нових пабів [8], проте злочинність від цього меншою не стала. У 1869 р. парламент вдався до нового законодавчого зигзага, прийнявши закон «про вино та паби» (The Wine and Beerhouse Act),

що накладав заборону на відкриття нових пабів. Цей закон було скасовано 1890 р.

Під час світових воєн уряд Великобританії ухвалив деякі закони, спрямовані на загальне зміцнення дисципліни (наприклад, закон 1914 р. «про захист королівства» — *The Defence of the Realm Act*). Пабі були відкриті лише декілька годин на день, що певною мірою сприяло зменшенню алкоголізму і злочинності. У післявоєнні роки ці заходи виявилися не дуже ефективними і сприймалися громадськістю як наступ на свободи. Проте обмеження знімалися поступово лише зі зниженням рівня безробіття, загальним поліпшенням умов життя й розвитком культури дозвілля. В Англії й Уельсі скорочення робочого дня пабів було знято в 1964 р., а в Шотландії — лише в 1976 р. У неділю пивні були зачинені аж до 1995 р., а починаючи з 2005 р. вони одержали дозвіл працювати цілодобово (якщо не буде заперечень з боку розташованих поблизу помешкань та офісів). Насправді цим дозволом скористалося не більше 0,5% власників 52500 британських пабів [12].

У другій половині ХХ ст. й на початку ХХІ ст. пабі загалом набувають надкласового характеру й уже не сприймаються в Британії як загроза порядку. Зникають деякі старі традиції (наприклад, кухоль пива під час обідньої перерви), які не відповідають новим, більш цивілізованим суспільним відносинам. Розвиваються, натомість, традиції самодисципліни («підтримуємо порядок самі»). У країні розгортається кампанія, спрямована на сприяння здоровому способу життя. Як результат, за період від 2004 до 2010 р. споживання алкоголю знизилося на 13%. Цьому сприяють й адміністративні заходи. Пабі одержали дозвіл працювати зранку й конкурували з кав'ярнями за продажем бутербродів і кави [11]. Щоб вижити в умовах економічного спаду, власники пабів (паблікени) урізноманюють розважальні й культурні послуги. Більшість сучасних пабів уже не є зоною суто чоловічого спілкування, особливо після повної заборони паління в публічних місцях (2007 р.). Намагаючись надати своїм закладам більш респектабельного характеру, деякі паблікени влаштовують заходи, передбачені для жінок, наприклад, святкування Дня матері зі спеціальними кулінарними пропозиціями й розважальними програмами. Створенню цивілізованої і спокійної атмосфери в пабах сприяє й законодавча заборона на продаж алкоголю особам до 18 років. За порушення цієї заборони власника пабу могли оштрафувати на суму до \$5000 і взагалі позбавити ліцензії.

Норми діяльності сучасних пабів регулюються законом 2003 р. «про ліцензування» (*The Licensing Act*). З одного боку, закон спрощує порядок ліцензування, надає паблікенам можливість самим визначати тривалість робочого дня та вибір культурно-розважальних заходів. З іншого боку, під час видачі ліцензії

слід зважати на інформацію про особу заявника (кваліфікацію, минуле, стосунки з поліцією тощо); беруться до уваги й інтереси територіальної громади. Посилюється відповідальність власників та відвідувачів пабів за підтримання порядку — передбачаються жорсткі санкції за відсутність ліцензії у власника пабу; за перебування в пабі у нетверезому стані, що являє собою загрозу спокою і безпеці інших відвідувачів; за продаж алкоголю неповнолітнім. Поліції, місцевим органам влади й судам надається більше прав щодо профілактики правопорушень і залагодження суперечок у пабах і навколо них [10]. Закон 2003 р. відіграє, таким чином, певну роль у запобіганні злочинності та порушень порядку, водночас забезпечуючи громаді більше свободи вибору в часи дозвілля.

Проте проблема алкоголізму й насильства в пабах існує й надалі, хоча і не в таких катастрофічних масштабах, як у XVIII-XIX ст. Дослідники відзначають зв'язок між бідністю та пияцтвом й іншими елементами «треш-культури»; у кожному британському місті є принаймні один «неспокійний паб» (rough pub), розташований зазвичай у робітничому кварталі. У таких пабах знаходять притулок неонацисти, збираються футбольні фани, які часто влаштовують бійки [13]. Очевидно, проте, що не варто розглядати окремі прояви насильства в маргінальних пабах як неодмінний компонент сучасної паб-культури.

Підсумовуючи цей стислий огляд, можна дійти певних висновків. Тисячолітня історія британських пабів являє собою приклад постійної взаємодії й зворотного зв'язку між загальним розвитком культурного середовища та законодавчими процесами у сфері дозвілля. Цінності сучасної паб-культури формувалися в діалектично-суперечливий спосіб: з одного боку, на їх становлення впливали віковічні місцеві традиції, а з іншого — адміністративно-правові заходи, спрямовані на утримання пабів під контролем влади. Сучасні британські паби загалом діють у межах правового поля, що підтримує різноманітність дозвілля, проте не терпить вчинків, які можуть являти загрозу для здоров'я й безпеки людей. Водночас досвід Великобританії свідчить і про те, що суто адміністративні обмеження виявляються не дуже ефективними, якщо не мають громадської підтримки.

Список літератури

1. Махлина С. Словарь по семиотике культуры / С. Малыгина. — СПб. : Искусство, 2009. — 752 с.
2. Brandwood G. Licensed to Sell: The history and heritage of the public house / G. Brandwood, A. Davison, M. Slaughter. — L. : English Heritage, 2004. — 180 p.
3. Bunbury T. The Irish Pub / T. Bunbury. — L. : Thames & Hudson, 2008. — 192 p.

4. Clark P. The English Alehouse — A Social History 1200-1800 / P. Clark. — L. : English Heritage, 1983. — 190 p.
5. Griffiths B. An Introduction to Early English Law / B. Griffiths. — L. : Anglo-Saxon Books, 1998. — 96 p.
6. Haydon P. The English Pub / P. Haydon. — L. : Jackson & Smyth, 1979. — 170 p.
7. The Assize of Bread and Ale [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Assize_of_Bread_Ale. — Назва з екрана.
8. The Beerhouse Act 1830 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Beerhouse_Act_1830. — Назва з екрана.
9. The History of Pubs — What is the Missing Link? 12 Mar 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.thehistoryof.net/the-history-of-pubs.html. — Назва з екрана.
10. The Licensing Act 2003 became law on 24 November 2005... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.culture.gov.uk. — Назва з екрана.
11. Two pints of lager and a decaf latte / The Economist, Sep 16th 2010.
12. UK Pubs & Public Houses... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.thecatinn.co.uk/pubculture.html. — Назва з екрана.
13. UK Trash Culture. Nov 2004... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.vexen.co.uk/UK/trashculture.html. — Назва з екрана.
14. Warner J. Gin ans Debauchery in an Age of Reason / J. Warner. — L. : Randon House, 2003. — 288 p.

Надійшла до редколегії 27.02.2012 р.